

УДК 364.4-053.6-056.26
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.47.137-140

Рабійчук Сергій Олександрович
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна
ser.rabiychuk@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3948-0083>

Яремчук Сергій Вадимович
студент-магістр 2-го року навчання спеціальності 231 «Соціальна робота»
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна
Serhii998877@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8305-9539>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦЕНТРІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розглянуто деякі аспекти соціально-педагогічних стратегій професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами. Визначено, що робота спеціалізованих соціально-культурних центрів в яких молодь вирішувала свої соціальні, психологічні, медико-реабілітаційні проблеми потребує удосконалення. Метою статті є аналіз процесу професійного самовизначення молоді з особливими потребами та ролі в ньому соціально-культурних центрів. Методами дослідження є аналіз (інтерпретація літературних джерел з метою виявлення їх суті), порівняння (дозволяє встановити спільні і відмінні ознаки між об'єктами, процесами, явищами), узагальнення (дозволяє визначити в процесах спільні властивості). Встановлено, що на професійно-особистісного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами впливають концепції безперервної і додаткової освіти. Проведений аналіз теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних науковців, який свідчить, що ефективному професійному самовизначенню учнівської молоді з особливими потребами сприяє удосконалена робота спеціалізованих соціально-культурних центрів. Доведено, що завданням педагога, соціального працівника стає допомога учнівській молоді, в тому числі і з обмеженими можливостями, при виборі обдуманого, самостійно обраної професії. Найбільший ефективний вплив на професійне самовизначення може здійснити соціально-культурна діяльність – організоване дозвілля, в дозвіллевих центрах, яке дає істинну можливість самовизначитись. Визначено, що модель професійного самовизначення формується на основі нахилів, інтересів суб'єкта які разом з ціннісними орієнтаціями і рівнем зацікавленості призводять до первинного професійного наміру та подальшого вибору професії. Встановлено, що професійне самовизначення є динамічним процесом формування основних ставлень до професійної діяльності, самореалізації духовно-фізичних можливостей, формування професійних планів, уявлення себе професіоналом. Узагальнено, що в соціально-культурних центрах використовуються форми соціально-дозвіллевої діяльності в позанавчальний час з метою професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами.

Ключові слова: інклюзія; молодь з особливими потребами; професійна орієнтація; професійне самовизначення; соціально-культурні центри.

Вступ. Розвиток освіти в Україні вимагає удосконалення роботи спеціалізованих соціально-культурних центрів в яких молодь вирішувала б свої соціальні, психологічні, медико-реабілітаційні проблеми. Це вбачається у створенні системи профільної освіти, яка має велике соціальне значення і позитивно сприймається суспільством.

Поняття «професійне самовизначення» дуже важливе для нашого дослідження, з одного боку воно трактується, як особистісний пошук бажаної професії, з іншого – співвідношення себе з вимогами які застосовуються до професійної діяльності. Соціологія трактує самовизначення, як процес який повністю відноситься до особистості в цілому, характеризує її вхід і усі сфери життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, не вирішеної раніше частини загальної проблеми. Теоретичні засади профорієнтації, як соціально значимого правильного вибору, розглядаються у працях Л. Йоваша, Н. Перевишина, Н. Родичева, С. Чистякова та ін. Представники вікової і соціальної психології – Л. Бренданова, С. Климов, О. Прудило та інші, в професійному самовизначенні виділяють

етапи – професійний анамнез, інтерес до професії, професійні наміри, вибір професії (реалізація інтересів і професійна придатність). Науковці соціологи – Ю. Забродина, Д. Константиновський, Р. Трофімова – досліджували професійне самовизначення в контексті соціокультурних та соціально-економічних процесів. Такі вчені педагоги, як В. Осіпов, А. Пічугіна, Н. Яковлева та ін., наголошували, що важливим є використання інноваційних, нетрадиційних методів освіти які позитивно впливають на професійне самовизначення.

Метою статті є аналіз процесу професійного самовизначення молоді з особливими потребами та ролі в ньому соціально-культурних центрів.

Методи дослідження: аналіз (інтерпретація літературних джерел з метою виявлення їх суті), порівняння (дозволяє встановити спільні і відмінні ознаки між об'єктами, процесами, явищами), узагальнення (дозволяє визначити в процесах спільні властивості).

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення виходить за межі індивідуальних і особистісних переваг людини яка опинилась перед вибором професії. Це обумовлено низкою умов со-

ціально-економічного характеру, неспівпадіння бажаного та реально можливого.

Професійне самовизначення припускає наявність етапів, детермінованих соціальними, економічними, психологічними аспектами; реального прикладу із життя; визначення життєвого шляху наперекір собі. Проблема професійного самовизначення потребує ґрунтовного дослідження і достатньої кількості об'єктивної інформації. Людина з дитинства починає пробувати себе в певних професійних якостях, реальний образ майбутньої професії починає усвідомлюватися коли бажане і можливе починають співпадати [11].

Науковці, як правило розглядають професійне самовизначення як названу категорію і застосовують її до випускних класів, коли дане питання найбільш актуальне. Саме тому завданням педагога, соціального працівника стає допомога учнівській молоді, в тому числі і з обмеженими можливостями, при виборі обдуманого, самостійно обраної професії.

Модель професійного самовизначення формується на основі нахилів, інтересів суб'єкта які разом з ціннісними орієнтаціями і рівнем зацікавленості призводять до первинного професійного наміру та подальшого вибору професії.

Існує універсальна типологія психологічних особливостей суб'єкта профорієнтації (Є. Климова), проте навіть вона не вирішує проблеми успішного самовизначення. Людина сама має усвідомлено створювати можливості, окремі з яких вибираються для здійснення [6].

Алгоритм самовизначення має бути чітким і зрозумілим, враховуючи всі можливі труднощі. Професійний життєвий шлях людини – це творчий шлях кожного який має відкривати мові можливості (можливі варіанти вибору дій; фактично і практично намічений професійний шлях) [3].

Здійснений учнівською молоддю свідомий вибір і практичний досвід який вона отримує на обраному шляху змінює вибір у подальшому корегуючи з тим напрям подальшого розвитку людини. Професійне самовизначення досліджується чітко визначеною науковою предметністю. Соціологічна наука прослідковує динаміку професійних вподобань, як показник соціально-культурного розвитку. Для педагогів важливо помітити професійні якості і скерувати людину у відповідні профільні заклади. Психолог має надати кваліфіковану консультацію, що буде сприяти розвитку задатків і переросте у професійні уміння та навички.

Ми вважаємо, що в такому випадку найбільший ефективний вплив на професійне самовизначення може здійснити соціально-культурна діяльність – організоване дозвілля, в дозвіллевих центрах, яке дає істинну можливість самовизначитись.

Класикою клубної діяльності вважаються наукові праці М. Аріарського, М. Даровської, Ю. Стрельцова та інших. На думку Ю. Стрельцова, обґрунтовуючи ідею створення соціально-культурної діяльності, стверджує, що вона здатна забезпечити створення вищого рівня свободи і самостійності у виборі улюбленого виду діяльності [9].

В якості самостійної роботи, що сприяє професійній самовизначеності для учнівської молоді пропонується виконання проєктів, профільних проб, вивчення літератури, виставки з власних робіт, отримання інформації з мережі Інтернет, проба себе в різних видах творчої роботи тощо [1].

Ми підійшли до того, що форма заняття – творче завдання максимально сприяє розвитку модальностей «хочу» і «можу» професійного самовизначення

с подальшим усвідомленням – «потрібно». Поряд з класичними алгоритмами в професійно-особистісного самовизначення застосовують такі:

- емоційний вплив на особистість незвичною, нестандартною інформацією;
- проєктування подальшого навчання шляхом застосування логічної аргументації
- застосування непрогнозованої ігрової взаємодії;
- використання у лекціях-бесідах яскравих біографічних прикладів, по можливості запрошення успішних професіоналів на майстер-класи;
- зосередження уваги на ціннісно-змістових проблемах;
- планування і використання прийому «незавершені дії», який є несподіваним для учнівської молоді і формує в них мотивацію самостійного прийняття рішень [12].

Попередній вибір профілю навчання як варіант професійного самовизначення є «діяльність, яка дозволяє підлітку виконувати конкретні дії, завдання, відповідати на запитання, що характеризують обраний профіль» [12].

Класична система професійної орієнтації передбачає надання учнівській молоді психолого-педагогічної підтримки проєктування, продовження навчання в профільних класах, закладах професійної освіти. Для більш ефективного професійного самовизначення, формування наміру обрати професію необхідна наявність керівника-координатора, який взаємодіє з усіма суб'єктами профорієнтації [13]. При роботі, щодо оптимізації професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами в соціально-культурних центрах, таку функцію може виконувати соціальний працівник [5; 8].

На думку Є. Сергєєва, освітній процес включає дві основні складові: багаторівнева – горизонтальна (орієнтована на заповнення соціальних місць для спеціалістів); багаторівнева – вертикальна (новітні моделі залучення учнівської молоді до трудової діяльності). Для організації безперервної профорієнтаційної освіти важливими є стійкі якості особистості, які можуть бути незалежними і залежними від зовнішнього впливу [2].

І. Вільш для вибору профіля майбутньої професійної діяльності виокремлює такі якості:

- відображуючий потенціал (вдосконалення перцептивних і мнемічних процесів – технічний напрям);
- перетворюючий потенціал (вдосконалення процесів мислення і уяви – гуманітарний напрям);
- хист (майстерність в певному виді діяльності, як правило вибір здійснюється легко без роздумів) [2].

Співвідношення характеру і якостей особистості її професійним уподобанням і намірам може впливати на правильність вибору. До прикладу відображуючий потенціал впливає на професії які передбачають швидке запам'ятовування детальної інформації та подальше її використання в потрібний момент. Хист забезпечує успіх у професіях які потребують ентузіазму, любові до того чим займаєшся, творчої уяви. Суб'єкти профорієнтації в яких виражена одна якість – це виконавці, в дві і більше – схильні до інтелектуальної праці [2].

Додаткова освіта, зокрема в соціально-культурних центрах служить на меті попередньої адаптації до специфіки професійної або вищої інклюзивної освіти. Формами додаткової освіти для учнівської молоді з обмеженими можливостями слугують – лекції-бесіди, практичні семінари, наочні заняття,

мотивуючі зустрічі (спілкування з тими хто досяг успіху у певному виді діяльності) тощо. Все це визначає характер професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами паралельно з розмежуванням цільових установок видів і форм [4, с.301-309; 7].

Проблема сучасної молоді в тому, що вона не достатньо підготовлена до нових політичних та соціально-економічних умов. Система уявлень про професії зазнала неправильного тлумачення, відбулась переоцінка моральних цінностей, загальне зниження культури. Багато хто з учнівської молоді не знають ким хочуть стати в майбутньому. Це вплинуло на нові підходи, щодо професійної орієнтації, які направлені на формування рефлексії здібностей (пізнання діяльності яка подобається, вміння добиватися успіху у підготовці до професійного самовизначення). Професійне самовизначення є динамічним процесом формування основних ставлень до професійної діяльності, самореалізації духовно-фізичних можливостей, формування професійних планів, уявлення себе професіоналом [10].

На вибір професії учнівською молоддю з особливими потребами впливає безліч факторів, провідні з яких такі: поради батьків; поради вчителів спеціалізованих закладів освіти для дітей з фізичними вадами; порада однолітків, друзів, знайомих; бажання навчатися, здобувати фах поряд з такими «як сам» – відчуття комфорту і розуміння; зручне геогра-

фічне розташування; прийнятна фінансова можливість, пільги; наявність професіоналів своєї справи які власним прикладом стимулюють до діяльності та інші [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз матеріалів та наукових джерел дозволяє зробити висновки, що в соціально-культурних центрах використовуються форми соціально-дозвілевої діяльності в позанавчальний час з метою професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами. Впровадження сучасних форм соціально-культурної діяльності сприяє ефективності форм дозвілевої діяльності в плані професійного самовизначення особистості (засвоїти знання, сформувати особистісно-професійні навички). Кожній професії відповідають свої власні особистісні професійні якості, які проходять етапи – зацікавлення, намірів і вибору професії.

Система професійної підготовки учнівської молоді з особливими потребами виконує індивідуалізовані та соціалізуючі функції. Найбільш ефективну перспективу професійного самовизначення учнівської молоді з особливими потребами мають соціально-культурні центри, в тому числі центри реабілітації.

Перспективами подальших досліджень є розробка для соціально-культурних центрів ефективних програм професійного самовизначення молоді з особливими потребами.

Список використаної літератури

1. Бондарчук К. Стан та напрямки вдосконалення профорієнтаційного обслуговування громадян в Державній службі зайнятості. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 1. С. 12–20.
2. Виштак О. В. Мотивационные предпочтения абитуриентов и студентов. *Социологические исследования*. 2003. №2. С. 135–138.
3. Вьюска Я. Вселить веру в себя. Социальное партнерство в специальной библиотеке. *Библиотечное дело*. 2004. № 10. С. 33–35.
4. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Закони України. Том 1. К.: АТ «Книга», 1996. С. 301–309.
5. Кияниця З. П., Петрович Ж. В. *Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми. Сучасні орієнтири та ключові технології*: пос. Ч.1. К.: Обнова компанії, 2017. 256 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие. М.: Академия, 2004. 302 с.
7. Логвиненко Т., Климов М. Професійна готовність майбутніх соціальних педагогів до роботи і інклюзивному середовищі. *Молодь і ринок*. 2020. №2 (181). С. 76–80.
8. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних» від 19.12.2018 № 1910. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дффт звернення 15.09.2020).
9. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга: учеб. пособие. Изд. 2-е. М.: МГУКИ, 2003. 296 с.
10. Стрижеус С. Досвід та проблеми включення дітей з особливими потребами: монографія. Ужгород, Патент. 2004. 139 с.
11. Храпылина Л.П. *Основы реабилитации инвалидов в системе социальной работы*. Развитие социальной реабилитации в России. М.: Тасис. 2000. 305 с.
12. Чистякова С. Н., Родичев Н.Ф., Черкашин Е.О. *Слагаемые выбора профиля обучения и траектории дальнейшего образования. Элективный ориентационный курс (9 класс): метод. пособие для учителей*. М.: Академия, 2004. 80 с.
13. Чистякова С. П. Проблемы и риски самоопределения старшеклассников в выборе профиля обучения. *Профильная школа*. 2004. №5. С.5–10.

References

1. Bondarchuk, K. (2004). Stan ta napryamki vdoskonalennya proforientacijnogo obslugovuvannya gromadyan v Derzhavnij sluzhbi zajnyatosti [Status and areas of improvement of career guidance services for citizens in the State Employment Service]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 1, 12-20. [in Ukrainian].
2. Vishtak, O. V. (2003). Motivacionnye predpochteniya abiturientov i studentov [Motivational preferences of entrants and students]. *Sotsyolohycheskye yssledovanyia*, 2, 135-138. [in Ukrainian].
3. Vysockaya, L. (2004). Vselit' veru v sebya [Instill faith in yourself. Social partnership in a special library]. *Byblyotechnoe delo*, 10, 33-35. [in Russian].
4. Zakon Ukrainy «Pro osnovi social'noi zahishchenosti invalidiv v Ukraini» (1996). [Laws of Ukraine «On the basics of social protection of people with disabilities in Ukraine»]. Volume 1. Knyha. [in Ukrainian].
5. Kiyantsya, Z. P., Petrochko, Z. V. (2017). *Social'na robota iz vrazlivimi sim'yami ta dit'mi. Suchasni oriientyry ta kliuchovi tekhnologii* [Social work with vulnerable families and children. Modern landmarks and key technologies]. Part 1. Obnova kompani. [in Ukrainian].
6. Klimov, E. A. (2004). *Psihologiya professional'nogo samoopredeleniya* [Psychology of professional self-determination]. Akademiya. [in Russian].
7. Lohvynenko, T., & Klim, M. (2020). Profesijna gotovnist' majbutnih social'nih pedagogiv do roboti i inklyuzivnomu seredovishchi [Professional readiness of future social educators for work and an inclusive environment]. *Molod i rynek*, 2 (181), 76-80. [in Ukrainian].
8. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy «Pro zatverdzhennya Metodiki zdziennennya pervinnogo ta pogliblenogo profilyuvannya osib, yaki shukayut' robotu, ta zareestrovanih bezrobotnih» [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine

- «On approval of the Methodology for the implementation of primary and in-depth profiling of job seekers and registered unemployed»). Dated 19.12.2018 № 1910]. [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). [in Ukrainian].
9. Strel'cov, Y. A. (2003). *Kul'turologiya dosuga* [Culturology of leisure]. 2nd ed. MGUKI. [in Russian].
 10. Strizheus, S. (2004). *Dosvid ta problemy vkluchennia ditei z osoblyvymy potrebamy* [Experience and problems of inclusion of children with special needs]. Patent. [in Ukrainian].
 11. Khrapylina L.P. (2000). *Osnovy rehabilitacii invalidov v sisteme social'noj raboty* [Basics of rehabilitation of disabled people in the system of social work]. Tacis. [in Russian].
 12. Chistyakova, S. N., Rodichev, N. F., Chistyakova, S. N. Cherkashin, E. O. (2004). *Slagaemye vybora profilya obucheniya i traektorii dal'nejshego obrazovaniya. Elektyvnyi oriientatsiyni kurs (9 klas)* [The components of the choice of training profile and the trajectory of further education. Elective orientation course (9th grade)]. Akademiya. [in Russian].
 13. Chistyakova, S. P. (2004). Problemy i riski samoopredeleniya starsheklassnikov v vybore profilya obucheniya [Problems and risks of self-determination of high school students in choosing a profile of education]. *Profilna shkola*, 5, 5-10. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020 р.

Стаття прийнята до друку 09.10.2020 р.

Rabiichuk Serhii

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Work and Social Pedagogy
Khmelnysky National University,
Khmelnysky, Ukraine

Yaremchuk Serhii

2nd year student of MSW programme
Khmelnysky National University
Khmelnysky, Ukraine

THE ROLE OF SOCIO-CULTURAL CENTERS IN THE PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF YOUNG PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

Abstract. The article considers aspects of socio-pedagogical strategies of professional self-determination of students with special needs. It is determined that the work of specialized socio-cultural centers in which young people could solve their social, psychological, medical and rehabilitation problems needs to be improved. The aim of the article is to analyze the process of professional self-determination of young people with special needs and the role of socio-cultural centers in it. Research methods used: analysis (interpretation of literary sources in order to identify their essence), comparison (allows to establish common and distinctive features between objects, processes, phenomena), generalization (allows to determine common properties in processes). It is established that the concepts of continuous and additional education influence the professional and personal self-determination of students with special needs. An analysis of the theoretical works of domestic and foreign scientists, which shows that the effective professional self-determination of students with special needs, contributes to the improved work of specialized socio-cultural centers. It is proved that the task of a teacher, a social worker is to help young students, including those with disabilities, in choosing a well-thought-out, self-selected profession. The most effective influence on professional self-determination can be exerted by socio-cultural activities – organized leisure, in leisure centers, which gives a true opportunity for self-determination. It is determined that the model of professional self-determination is formed on the basis of inclinations, interests of the subject which together with value orientations and level of interest lead to the initial professional intention and further choice of profession. It is established that professional self-determination is a dynamic process of formation of basic attitudes to professional activity, self-realization of spiritual and physical opportunities, formation of professional plans, self-presentation as a professional. It is generalized that in social and cultural centers forms of social and leisure activity in extracurricular time are used for the purpose of professional self-determination of student's youth with special needs.

Key words: inclusion; young people with special needs; professional orientation; professional self-determination; socio-cultural centers.